

Doğu Anadolu'da Esnafın Yatırım Yapmalarını Engelleyen

Faktör: Düşük Yoğunluklu Nüfus

Factor Preventing Tradesmen from Investing in Eastern Anatolia:
Low Density of Population

Mustafa Şeref AKIN¹

Strategic Public Management Journal
Volume 9, Issue 16, pp. 01-11
December 2023
DOI: 10.25069/spmj.1099646
Research Article/Araştırma Makalesi
Received: 06.04.2022
Accepted: 02.11.2022
© The Author(s) 2023
For reprints and permissions:
<http://dergipark.gov.tr/spmj>

Öz

Erzincan Çayırılı ilçesinde bulunan esnafın geçmişteki yatırımları ve gelecekteki planları üzerine araştırma yapıldı. Farklı sektörlerde çalışan 12 esnaf ile görüşüldü. Esnafın yatırımlarını başlatma ve durdurma kararlarında ana faktör nüfus hareketliliğidir. Göreceli olarak tüketim ve ihtiyaç malzemeleri satan işletmeler ayakta kalmayı başarsalar da özellikle eğlence sektöründe olan kafe, restoran, internet kafe gibi işletmeler nüfustaki dalgalanmaya karşı yüksek hassasiyet taşımaktadırlar. Ancak nüfus artmadığı ve bilakis göç devam ettiği için sektörden bağımsız olarak işletmeler yatırım yapmayı düşünmemektedirler. Yüksekokulun açılması ilçeyi hareketlendirmişse de Covid-19 ve genel olarak öğrencilerin ilçelere taleplerini düşürmeleriyle açılan işletmeler kapanmıştır. Esnafın yatırım yapılabilir gördükleri alan nüfusa dayalı olmayan sektörlerdir. Burada elde edilen çıkarımlara göre kamu politikası iki yönde olabilir. Birincisi kamusal idari birimler ve üniversiteler bu bölgelere taşınabilir. Özellikle üniversiteler açısından Batı Anadolu'daki kontenjanların azaltılması ve Doğu Anadolu'ya verilen kontenjanların artırılması düşünülebilir. İkincisi üretim teşvik politikaları ile ilçe dışına satacak yerli girişimcinin üretimine destek olacak şekilde planlanabilir. Ancak bu desteğin satın alma garantisinin de kapsamı gereklidir. Çünkü Doğu Anadolu bir üreticinin bölgesinin dışına satış için pazar bilgisine ve dağıtım kanallarına ihtiyacı vardır.

Anahtar Kelimeler: Yatırım kısıtlaması, Nüfus, Çayırılı.

Abstract

Research was conducted on the past investments and plans of the tradesmen in the Çayırılı district of Erzincan. Interviews were made with 12 tradesmen working in different sectors. The main factor in the decisions of tradesmen to start and stop their investments is population mobility. Although businesses that sell necessities relatively manage to survive, businesses such as cafes, restaurants, and internet cafes, especially in the entertainment sector, are highly sensitive to fluctuations in the population. However, since the population does not increase and on the contrary, migration continues, businesses do not think of investing regardless of the sector. Although the opening of the vocational school has energized the district, the businesses were closed due to Covid-19 and the students' decrease in their demands to the districts. The areas that tradesmen see as

¹ Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü/İktisat Politikası Anabilim Dalı
mustafa.akin@erzincan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1850-9118

investable are sectors that are not based on population. According to the inferences obtained here, public policy can be in two directions. First, public administrative units and universities can be moved to these regions. Especially in terms of universities, reducing the quotas in Western Anatolia and increasing the quotas given to Eastern Anatolia can be considered. Secondly, production incentive policies can be planned to support the production of domestic entrepreneurs who will sell them outside the district. However, this support must also be covered by the purchase guarantee. Because a producer in Eastern Anatolia needs market information and distribution channels for sales outside of his region.

Key Words: Investment restriction, Population, Çayırılı.

GİRİŞ

Bu çalışma Doğu ve Batı Anadolu arasında yaşanan iç göç hareketlerinin Doğu’ya olan etkisini Çayırılı/Erzincan esnafının yatırım kararları üzerindeki etkisini incelemiştir. Göçün işletmelere olan etkilerinin analizi, işletmelerin nüfus erimesine karşı çözüm önerileri tartışılacaktır. Bu amaçla Erzincan’ın Çayırılı ilçesindeki esnafla mülakatlar yapılmıştır.

Türkiye’de kentsel odaklı büyüme stratejisini takip etmesi sebebiyle Anadolu’da birçok kasabada görülen nüfus erimesinin sosyo-ekonomik etkisini göstermektedir. Türkiye’de doğu-batı bölgeleri arasındaki göç büyük bir kalkınmışlık farkına sebep olmuştur. Göçten dolayı Doğu Anadolu’nun sosyo-ekonomik gelişmesi durmakta ve azalan nüfus ile kısır döngü yaşanmaktadır. Bu makalede göç hareketiyle büyük oranda sönmüş Doğu Anadolu kentlerinden örnek olarak Erzincan Çayırılı’daki esnaf işletmeler nitel araştırmayla ele alınmıştır.

Geçmiş canlı Çayırılı ilçesinde zamanla başka kentlere olan göçün görülmesinin ilçede meydana getirdiği sosyo-ekonomik durgunluk gözlenmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki ilçeler fakülteler, devlet memurları, askeri birlikler gibi kamusal yatırımlar mevcut olmasa nüfusları bucak ile köy arasındaki bir noktaya inecektir.

2016’da 8849 olan Çayırılı ilçesinin nüfusunun 5.279 kişisi şehirde ve 3.570 kişisi kırsalda bulunmaktadır. İlçede nüfusun çoğunluğunu başka şehirlerden eğitim, memur ve özel sektör çalışanlarının tayinleri sebebiyle gelen kişilerden oluşturmaktadır. Çayırılı ilçesinde en yüksek nüfus miktarı 1975 tarihinde görülmüştür. 1975 tarihinden itibaren nüfus daima azalış göstererek günümüze gelmiştir. 1965 yılına göre nüfus %69 oranında bir azalma vardır (tablo 1). Üstelik Türkiye’deki nüfus artış hızı da göz önünde bulundurulursa erimenin büyüklüğü daha net göze çarpmaktadır.

Tablo 1. Çayırılı ’da Yıllara Göre Nüfus Gelişimi

Yıl	Toplam	Şehir	Kır
1965	28.779	2.416	26.363
1970	29.530	3.168	26.362
1975	32.261	4.580	27.681
1980	29.372	3.964	25.408
1985	31.023	6.340	24.683

1990	21.116	7.076	14.040
2000	17.043	6.547	10.496
2007	10.517	3.362	7.155
2008	10.440	3.290	7.150
2009	9.925	3.089	6.836
2010	10.261	5.447	4.814
2011	10.059	4.979	5.080
2012	9.801	5.254	4.547
2013	9.717	3.441	6.276
2014	9.602	5.248	4.354
2015	8.980	5.317	3.663
2016	8.849	5.279	3.570

Kaynak: nvi.gov.tr

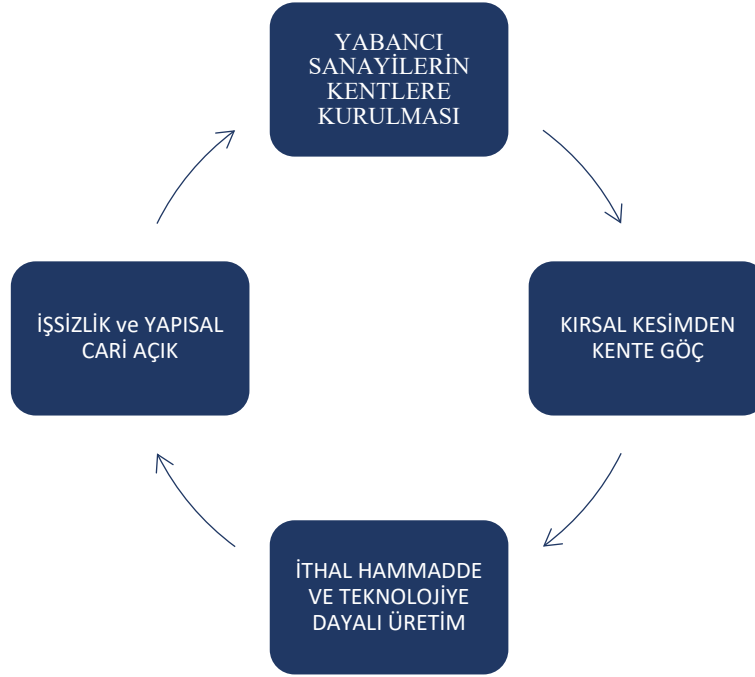
Göçe karşı iki temel bakış açısı olabilir: Birincisi herhangi bir önlem almadan Doğu Anadolu'daki sosyo-ekonomik yıpranmanın ve Batı'ya göçün devam etmesidir. Ancak bu durumda, Batı Anadolu'ya göç dolayısıyla şehirleşmeden istihdama kadar birçok açmazda kalındığı aşikârdır. İkincisi mevcut teşviklere devam edip ekonomiyi canlandırmaktır. Öte yandan kamunun birçok yatırım teşvik programlarına rağmen Doğu ile Batı arasında makas açılmaya devam etmektedir. Nüfus arttırmaya yönelik çabalar ve girişimcilere desteklenmesine rağmen istenen sonuçları vermemektedir. Bu makalede, elde edilen sonuçlara göre yeni stratejiler oluşturulması tartışılacaktır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. İç Göç

Doğu Anadolu ile bağlantılı ekonomik sorunların başında göç ve nüfus kaybı gelmektedir. Doğu Anadolu'nun ve kırsal kesimin ihmal edilışı Türkiye'nin izlediği kentsel odaklı büyüme stratejilerinden dolayıdır (Akin, 2005, s.18-20). Büyük kent merkezli büyüme ekonomik kalkınmada merkezi konumları nedeniyle tüm kaynakların çıkar gruplarının yönlendirmesiyle bu bölgelere aktarılmasını ifade etmektedir (Lipton, 1977, s.75). Aşırı şehirleşme ve kırsal kesimin ihmal edilmesi sonucu; kentlerde büyümesi doymuş işgücü piyasasına, aşırı yüklü kamu hizmetlerine, kırsalda ise doğal ilerlemesine ket vurulmuş ekonomiye, düşük nüfusa, gelir dağılımının bozukluğuna ve fakirliğe sebep olmuştur (Gugler, 1982, s. 173; Lipton 1977, s.77). Ayrıca çarpık sektörel gelişmelerden dolayı sanayileşmiş ülkelere göre üretilmiş teknolojinin kullanılması sebebiyle ithalata dayalı ve cari açık veren bir kısır döngüye girilmiştir (Lipton, 1977, s.80; Grabowski vd., 2007, s.90-100). Türkiye'nin sanayi yatırım stratejisi yabancı ülkelerdeki sanayi yapılarının ithalatı ve kentlere odaklanma olunca, istihdam ihtiyacı doğmuştur. Kırsal kesimden göç başlamıştır. Ancak bu sanayiler ithal hammadde ve teknolojiye bağımlı hale gelmiştir. Bunun neticesinde önce yapısal cari açık meydana gelmiş ve yeni gelişen teknolojilerle birlikte işsizlik ortaya çıkmıştır (Şekil 1). Ciddi ölçüde çarpık şehirleşme, doğu-batı arasında gelir uçurumu ve çevre kirliliği de eşlik etmiştir. Halbuki, doğal faktörlere dayalı kırsal ekonomileri destekleyen yapıları yatırım yaparak büyüten Türkiye'de kendi hammaddesine dayalı teknolojisini geliştirebilecekti. Sürekli dış ticaret açığı vermeyen, dengeli büyüyen bir ekonomiye sahip olacaktı (Grabowski vd., 2007, ss.90-100).

Şekil 1. Kentsel Odaklı Büyüme (Grabowski vd., 2007)

Büyük şehir odaklı büyüme yaklaşımlarından dolayı dünyadaki birçok gelişmekte olan ülkede bu sorunlar ortaya çıkmıştır. Örneğin Botsvana'da ve Etiyopya'da izlenen kentsel merkezli kalkınma projeleri sonucunda tarım ihmal edilmiş, kırsal-kentsel gelir eşitliği bozulmuş ve kırsal kesim fakirleşmiştir (Sechele, 2016, s. 70; Grabowski ve Self, 2018, s.10). Halbuki, dünyada tarımsal sektörünü kalkındırmadan gelişmesini sağlamış hiçbir ülke-şehir devletler hariç- yoktur (Grabowski vd., 2007, s.82). Tarım odaklı gelişme hem tarım sanayisinin hem de diğer sanayilerinin gelişmesini sağlayacaktır (Grabowski ve Self, 2018, s.75).

Kırsal yerlerde sanayinin köy modeline uygun olarak gelişmesi ve bu yerlerde yaşayan insanların üretici pozisyonuna gelmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca kırsal yerlerde maliyetlerin azalış göstermesi ve pazarlık imkanlarının artırılması için kooperatifleşme faaliyeti desteklenmelidir. Tarım sektöründe olanların son yıllarda artış gösteren, çevre ve sağlık bakımından da önemli olan organik tarım metotlarıyla üretimde bulunulması teşvik edilmelidir. Göç veren kesimde bulunan insanlar için gelir kaynağı olacak yeni alanlar oluşturulmalı ya da oluşumu teşvik edilmelidir (Özdemir, 2012, s.15).

İç göçte 4 ana unsur vardır: Büyüklük, sebep, etki ve çözüm stratejileridir. İç göçte gözlenen değişimler tespit olarak kalmış ancak çözüm stratejileri üretilmemiştir.

1.2. Büyüklük

Büyüklük açısından, Türkiye'deki iç göç Doğu Anadolu, Güneydoğu ve Doğu Karadeniz Bölgeleri'nden batıya doğru gerçekleşmektedir (Akan ve Arslan, 2008, s.20). Makalenin örnek çalışma coğrafyası olarak aldığı Erzincan'ın kütüğünde kayıtlı 595 bin kişiden sadece 170 bini Erzincan'da yaşamaktadır. Bu durum Erzincan

nüfusunun sadece %30'unun ilde yaşadığını gösterir (Khalaf, 2019: 248). Ayrıca Türkiye'deki göçler sadece köyden kente ve Doğu'dan Batı'ya olmamakta özellikle üç büyük şehre toplanmaktadır. Çünkü orta ve büyük şehirlere İstanbul, Ankara ve İzmir'e göç devam etmektedir (Bostan, 2017, s.5).

1.3. Sebep

Göç etme sebepleri arasında ekonomi, eğitim, refah arayışı, güvenlik, sosyal imkanlar vardır. İnsanların göç etmesinde en başlıca sebep ekonomiktir. Sanayinin İstanbul ve çevresine kümelenmesi, tarımda makineleşme göçü tetikleyen unsurlar olmuştur (Bostan, 2017: 5; Karpat Çatalbaş ve Yarar, 2015, s.99; Tatlıdil ve Xantahcou, 2002, s.2; Bahar ve Korkmaz Bingöl, 2010, s.43).

Eğitim iki yönlü göçü hareketlendirmiştir. Birincisi kırsal kesimde eğitilmiş kesim daha fazla göç etmiştir. İkincisi daha iyi eğitim almak amacıyla büyük şehre göç edilmiştir. Bu durum bölgeler arası eşitsizliği daha da arttırmıştır (Khalaf, 2019, s.255; Çelik, 2002, s.276-296; Garipağaoğlu, 2016, s.71-86). Üstelik eğitilmiş veya eğitim amaçlı kesimler yaşlarının 20-24 yaş arasında kümelenmesi en üretken kesimin göç etmesine sebep olmuştur. Bu durumda göç edemeyen kesim eğitim seviyeleri düşük ve yaşlı ilerde olanlardan oluşmaktadır. Yine Erzincan üzerinden örnek verilecek olursa göç edenlerin yarısı lisans ve üstü dereceye sahiptir (Özgen ve Erbaş, 2018, s.156).

Refah arayışını kamusal, organizasyonel, teknolojik ve eğlence alanlarında görmek mümkündür. Eğitim alma yanında ulaşım, sağlık gibi daha iyi kamusal hizmet alma talebi de göçü teşvik eden unsurlardır. Organizasyonel olarak daha kurumsal şirketlerde çalışmak istemek, teknolojik imkanlarından faydalanmak ve tiyatrodan spora kadar birçok sosyal aktivitede bulunmak talep edilmektedir.

Gelir, eğitim, refah arayışı gibi çekici faktörlerin yanında güvenlik, sosyal imkanlar gibi itici faktörler de mevcuttur. Terör hadiselerinin yaşanması da daha güvenli şehirlere göç edilmesine sebep olmaktadır (Çelik, 2005, s. 167; Yenigül, 2005, s.273; Çelik, 2006, s.157-165; Aydemir, 2013, s. 134). İnsanların çalışma dışında sosyalleşebileceği mekanların darlığı özellikle de genç nüfusun göç etmesine sebep olmaktadır.

1.4. Etki

Göç sebebiyle Doğu Anadolu Bölgesi'nde kırsal alanlar ıssızlaşmaktadır (Khalaf, 2019, s. 261). Bu süreç kırsal ekonomik faaliyetleri durma noktasına getirecektir. Özellikle tarım ve hayvancılığın olumsuz şekilde etkilenecektir (Khalaf, 2019, s. 261).

Göç sektörler arası geçişi sağlama açısından verimliliği arttırmaktadır. Ancak aşırı göç şehirlerdeki işsizliği arttırmaktadır. Eğitilmiş kesim kentsel modern sektörde çalışırken (Harris ve Todaro, 1970, s. 127), eğitimsiz olanlar kentsel geçimlik sektörde iş aramaktalar (Cole ve Sanders, 1985, s. 481). Şehirlerde yeterince gelişmiş modern sektör olmayınca enformel sektör büyümektedir (Bahar ve Korkmaz Bingöl, 2010, s. 43).

Göç veren yörelerde işsizlik oranı azalmamıştır (Tatlıdil vd., 2002, s. 2; Bahar ve Korkmaz Bingöl, 2010, s. 44). Hem talep düşmesi hem de arzdaki kilit elemanların göçmesi üretimi ve dolayısıyla olanakları daha da daraltmıştır. Bu bölgelerde işsizlik artmaya devam etmiştir. Ayrıca nüfusun aktif girişimci sınıfın göç etmesi yeni işletmelerin açılmasını azaltmıştır. Daralan istihdam daha fazla göç vermeye sebep olmakta ve fasit daireye girilmektedir. (Özer, 2004, s. 27).

Kontrolsüz iç göç hareketi, kentsel sosyo-kültürel yapıyı bozmuş ve mevcut kentin dokusuna aykırı bir karşı kültürel yapının doğmasına sebep olmuştur. Buna demografik hareketlilikte eklenince kentsel düzen daha da bozulmuştur. Kimlik bulma ve suç oranı artışı, trafik, çevre kirliliği, gecekondulaşma gibi sorunları ortaya çıkarmıştır (Akan ve Arslan, 2008, s. 63).

1.5. Çözüm

Çözüm öneriler aşağıda sıralanmaktadır (Khalaf, 2019, s. 261; Bahar ve Korkmaz Bingöl, 2010; Karpat Çatalbaş ve Yazar, 2015, 2015; Tatlıdil vd., 2002, s. 3; Çelik ve Murat, s.1):

- Kamusal yatırımlar ve teşviklerle ekonominin geliştirmesi,
- Kırsal alandaki geçim koşullarının iyileştirilmesi ve acil eylem planı oluşturulması,
- Tarımsal ve hayvansal ürünlere dayalı sanayini geliştirilmesi
- Komşu ülkelere yönelik ihracat olanaklarının geliştirilmesi,
- Sağlık, ulaşım imkânlarının iyileştirilmesi, kamu hizmetlerindeki eksikliklerin giderilmesi,
- Toprak ve diğer üretim kaynaklarının dağılımındaki dengesizliğin azaltılması,
- Arazinin parçacılığı sorununun çözülmesi,
- Turizm sektörünün canlandırılması,
- Tarım dışı iş olanaklarının artırılması,
- Mikro kredilerin dağıtılması,
- Enflasyonun azaltılması,
- Güvenlik sorununun çözülmesi,
- Gelir dağılımının düzeltilmesi,
- Yatırımların vergi indirimleri,
- Bölgesel asgari ücret uygulanması,
- Yatırımcının yol gösterici bir birim kurulması,
- Kamu ve sivil toplum örgütlerin strateji belirleme sürecine katılımın sağlanması

Bu çözümler temel de kamusal alt yapı ve teşvik programlarına devam edilsin yönündedir.

2. METOT

Çayırli'da zaten sayıları gittikçe azalan sayıda esnaf ile yatırım kararları üzerine 2021 yılında mülakat yapılmıştır.

Görüşülen kişilerin yaş ve meslekleri Tablo 2'de gösterilmiştir. Uğraşların baş harfleri ve yaşlarına göre kodlanmıştır. Aynı uğraşta olanlara ayrıca numara eklenmiştir.

Tablo 2. Yaş ve Meslek Gruplarına Göre Katılımcılar

KOD	YAŞ/MESLEK
50ES	50 yaşında. Esnaf.
28KA	28 yaşında. Kafe
25KAİN	25 yaşında. İnternet kafe
45RE1	45 yaşında. Restoran
32KI	32 yaşında. Kıraathane
33MA	33 yaşında. Market

56BE	56 yaşında. Besicilik
47RE2	47 yaşında. Restoran
57TE	57 yaşında. Tekel bayi
23KU	23 yaşında. Kuaför
56BA	56 yaşında. Bakkal
50NA	50 yaşında. Nalbur.

Esnaf yaş aralığı 23 ile 57 arasında değişmektedir. İşletmeciler arasında kafe, internet kafe, restoran, kiraathane, bakkal, market, besici, tekel bayi, kuaför ve nalbur vardır.

Yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi benimsenmiştir. Ucu açık sorular sorulmuştur. Temel sorular aşağıdadır -cevaplara göre farklı sorular yöneltilmiştir:-

- 1) İlçemizde daha önce gerçekleştirdiğinizi yatırımların durumunu anlatır mısınız?
- 2) Bu yatırım kararlarını alırken aklınızdan ne geçiyordu?
- 3) İleri zamanlarda yatırım yapmayı düşündünüz mü? Eğer böyle bir fikriniz varsa ne tür bir yatırım yapmayı planlıyorsunuz, nedenleriyle birlikte paylaşabilir misiniz?
- 4) Sizi daha çok yatırım yapmanızı engelleyen unsurlar nelerdir? Anlatır mısınız?
- 5) Sormam gereken ama sormadığım bir soru oldu mu?

3. BULGULAR

Yapılan mülakatlarda elde edilen temel bulgu esnaf açısından yatırım için tek önemli engelin **nüfus** olduğu görülmektedir.

İşletmeler nüfustan dolayı yeni yatırım yapmaktalar: *Çayırılı göç vermesi sebebiyle nüfusu azalıyor ve esnaflık karlı olmaktan çıkıyor (50ES1). Yemek sektörü nüfusa dayalı ve Çayırılı' da nüfus az olduğundan yatırım karardan vazgeçtim (47RE2). Yeterli nüfus olmadığı için yatırım yapmıyorum hatta köyde yaşayanlar merkeze gelmediğinde dahi gelir azalıyor (56BA).*

Nüfusun azalmasından dolayı ciro düşmesi veya işletmeyi kapatma görülmektedir. Özellikle kafe, internet kafe ve restoran gibi eğlence sektöründe bu trend net olarak fark edilmektedir. Göç Covid-19 ile birleşince işletmelerin kapanması hızlanmış: *Restoranımı nüfus azlığından dolayı kapattım (56BE). Çayırılı göç verdiği için satışımız düştü (50NA). Korona, göç, üniversite öğrencilerinin gelmemesi sebebiyle açtığım kafeyi kapattım (25KA). Korona ve göç sebebiyle kapattım (25İNKA). Restoran işletmemde öğrenciler ve köyden gelenler sayesinde işliyordu ta ki korona ve göçe kadar (45RE).*

Nüfus artışından dolayı açılmış olan işletmeler ve yeni yatırımlar nüfusun oynadığı kritik önemi göstermektedir: *Çayırılıya meslek yüksekokulu açılmasıyla kafe açtım ve işlerim iyi gidiyordu (25KA). Meslek*

yüksekokulu açılmasıyla internet kafe açtım (25İNKA). İşlerim iyi gitse ileride et işine girip et üretip satmak istiyorum (45RE). Nüfus azlığından dolayı esnaflık gibi işler karlı olamıyor (32KI). Erkek kuaförünü büyütmeyi düşünmüyorum çünkü nüfus yoğunluğu yok (23KU).

Nüfusta ciddi şekilde aşağıya iniş olmadıkça cirosunu muhafaza eden işler gıda ve içecek maddeleri satan işletmelerdir: Çayırılı'da tekel bayi olmadığı için açmaya kadar verdim. En büyük bayi olduğum için işimi etkilemedi (57TE). Market işim kötü gitmiyor çünkü göçler ile düşen market işimiz gurbetçiler kapatıyor (33MA).

İşletmecilerin nüfus azlığını aşmak için çözümleri: Nüfustan bağımsız sektörler. Nüfusa dayalı bir iş kolunda olmadığı için hayvancılıkla uğraşmaya karar verdim (50ES1). Nüfusa dayalı bir iş kolu için müsait değil (23KU).

SONUÇ

Makalede Doğu Anadolu'daki bir kasaba elde edilen bulgular ışığında nüfusun ekonomik gelişme için kritik önemi çok yönlü görülmüştür. Doğu ile Batı Anadolu arasındaki kalkınmışlık açığı temelde bir nüfus farkıdır.

Nüfus artışı gerçekleştiğinde üreticiler tepki vermekte ve yeni gelenlerin ihtiyacına göre dükkân açmaktadırlar. Ancak nüfus artışı istikrarlı olmayıp geçici yaşanmasından dolayı esnaf ihtiyatlı davranmaktadır. Bakanlığın, üniversitenin, askeriyenin kararlarına göre değişim göstermektedir. Ayrıca gelen öğrencilerde yıllara göre azalmaktadır. Bölgenin ilk ve en tanınmış üniversitesi olan Atatürk Üniversitesi dahi 2021 yerleştirmesinde kapasitesini dolduramamıştır (Erkut, 2021, s.1). Öğrenciler önce üç büyük şehirdeki üniversiteleri sonrasında Batı Anadolu'daki üniversiteleri tercih etmektedir. Bu şunu göstermektedir ki; Batı'daki üniversitelerin kontenjanları ciddi şekilde kısılrsa Doğu Anadolu'daki öğrenci sayısı artacaktır. Üstelik öğrencilerin düşük gelirli oldukları unutulmamalıdır. Ayrıca öğrencileri müşteri olarak görmek şık değildir. Ancak üretim nüfusa dayalıysa, öğrenci ve diğer akademik görevlilerin buldukları mekâna göre eğitim kalitesi değişmiyorsa (fırsat maliyeti yoksa), nüfus artışı sağlamanın yollarından biri olarak değerlendirilebilir. Üniversite haricinde diğer kamusal destekli başka projelerde yönlendirilebilir. Ancak geçici projelerde (yol yapmak gibi) nüfus artışını süreklilik sağlanamamaktadır.

Üretimi teşvik amaçlı sübvansiyonlar dışarıdan girişimci getirmeye yetmemiştir. İstanbul ve İzmir'de zorlanan üreticiler civar illere yönelmişlerdir. Batı Anadolu'da yerleşik sanayicileri bir tarafa profesyonel yöneticileri dahi bölgeye çekmek mümkün değildir. Çünkü sadece iyi gelir elde etmek yanında sosyal hayat istemektedirler. Çayırılı örneğinde olduğu gibi eğlence mekanları ve sosyal hayat kalmamıştır. Örneğin Erzincan'dan göç edenlerin yarısı lisans ve üstü eğitime sahiptir (Özgen ve Erbaş, 2018, s. 156). İyi eğitilmiş yöre insanı da Erzincan merkezde kalmamaktadır.

Bu durumda nüfus artışı olmayacağına ve başka yörelerde sanayici ve girişimci gelmeyeceğine göre, yerli girişimciyi teşvik etmek gerekmektedir. Bulgulardan nüfusa dayalı olmayan iş sahaları teşvik kapsamında yer alması gerektiği görülmüştür. Yöredeki esnafı göz önünde bulundurulursa, yerli girişimcinin sermayesi kısıtlıdır. Burada kamunun uzun vadeli ve düşük faizli kredi politikası -dışarıya üretim şartıyla- ile desteklemelidir. Ancak sermaye desteği de yetmemektedir.

Batı Anadolu'daki üreticinin elinde hazır pazarları vardır. Maliyetlerini düşürmek için Doğu'ya yatırım düşünebilir. Doğu'daki üreticinin ise pazar bağlantıları ve dağıtım kanalları zayıftır. Sadece maliyeti düşürmek amacıyla teşvik vermek yetmemekte ayrıca üretilenin satışının da garanti edilmesi gerekmektedir. En azından kamu ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri Doğu Anadolu'dan (ve diğer az gelişmiş yörelerden) almalıdır. Burada elektrik üretimini teşvik etmek için kamunun verdiği alım garantisinin enerji sektörünün olumlu tepkisi göstermesi örnek alınabilir. **Kamusal destek öncelik üretim maliyetleri azaltmak yerine satışın desteklenmesi yönüne gitmelidir.** Kamusal alt yatırımlar ve maliyet düşürücü sübvansiyon teşvik sistemi yerine alım garantili yerli girişimciye yönelik teşvik sistemine geçiş yapılmalıdır.

Uzun yıllar boyunca ihmal edilmesi sebebiyle, Doğu Anadolu'nun kalkınma problemi çok karmaşık hale dönüşmüştür. Burada üretimi canlandırabilmek için hem maliyet hem de satış yönlü desteğin verilmesi gerekir. Yerleşiklerin işletmeleri arttıkça daha fazla istihdam ve gelir oluşacak ve bunun sonucunda nüfusa dayalı sektörlerde zamanla gelişecektirler.

KAYNAKÇA

- Akan, Y. ve Arslan, İ. (2008). *Göç Ekonomisi*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Akın, M.S: (2005). *Kalkınma Ekonomisi*. İstanbul: Mephisto Yayınları.
- Aydemir, C. (2013). Türkiye'de İşgücü Yapısı, İşsizlik ve Kırsal Alan. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27, 1, 115-138.
- Bahar, O. ve Korkmaz Bingöl F. (2010). Türkiye'de İç Göç Hareketlerinin İstihdam ve İşgücü Piyasalarına Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15, 2, 43-61.
- Bostan, H. (2017). Türkiye'de İç Göçlerin Toplumsal Yapıda Neden Olduğu Değişimler, Meydana Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Coğrafya Dergisi*, 35, 1-16.
- Cole, W. E. ve Sanders, R. D. (1985). Internal Migration and Urban Employment in the Third World. *The American Economic Review*, 75, 3, 481-492.
- Çelik, F. (2002). İç Göçlerin Seçkinlik Yaklaşımı ile Analizi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 276-296.
- Çelik, F. (2005). İç Göçler: Teorik Bir Analiz. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 2, 167-184.
- Çelik, F. (2006). İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı İle Analizi. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 27, 149-170.

- Çelik N., Murat, G. (2014) Türkiye’de İç Göç Sorununa Yeni Bir Yaklaşım: Stratejik İç Göç Yönetimi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 25 (76).
- Erkut, E. (5 Eylül 2021). *Mükemmel Fırtına*.
<https://www.gazetepencere.com/mukemmel-firtina/> (İndirme 18.10.2021).
- Garipağaoğlu, N. (2016). Türkiye’de Göç Alan İllere Yönelen Nüfusun Eğitim Durumu. *Marmara Üniversitesi Marmara Coğrafya Dergisi*, 3(2), 71-86.
- Harris, J. R. ve Todaro, M. P. (1970). Migration, Unemployment and Development: A Two Sectoral Analysis. *The American Economic Review*, 60, 1, 127– 131.
- Karpat Çatalbaş, G. ve Yarar, Ö. (2015). Türkiye'deki Bölgeler Arası İç Göçü Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi İle Belirlenmesi. *Alphanumeric Journal*, 3 (1), 99-117
- Khalaf, S. (2019). Doğu Anadolu Bölgesi’nde Nüfus Gelişimi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6, 2, 241-262.
- Grabowski R ve Self, S. (2018). *Agriculturally led development: Ethiopia*.
https://www.researchgate.net/publication/329810679_Agriculturally_led_development_Ethiopia
- Grabowski, R, Self, S., Shields, M. (2007). *Economic Development*. Chicago: MESharpe
- Gugler J. (1982). Overurbanization reconsidered. *Econ. Dev. Cult. Change*, 31, 173-189.
- Harris, J. R., Todaro, M. P. (1970). Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis. *American Economic Review*, 60(1), 126–142.
- Lipton M. (1977). *Why poor people stay poor: urban bias in world development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme Kentlileşme ve Kentsel Değişme*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Özgen, H. G., Erbaş, S. (2018). Türkiye’de İç Göç Hareketlerinin Eğitim Seviyesine Göre Kümelenmesi Üzerine Bir Çalışma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 40(2), 141-160.
- Sechele, L. (2016). *Urban Bias, Economic Resource Allocation and National Development Planning*.
https://www.researchgate.net/publication/291012992_Urban_Bias_Economic_Resource_Allocation_and_National_Development_Planning_in_Botswana

-
- Özdemir, H (2012). Türkiye’de İç Göçler Üzerine Genel Değerlendirme. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 30, 1-18.
- Tatlıldil, E. ve Xantahcou Y. (2002). Türk İşgücünün Yapısı ve Avrupa Birliği İstihdam Politikaları. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 2(2), 1–14.
- Yüceol, H. M (2007). Türkiye’de Bölgesel İşgücü Hareketleri, İşsizlik ve Ekonomik Kalkınma. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 9(1), 108–125.
- Yenigül, S. B. (2005). Göçün Kent Mekânı Üzerine Etkileri. *G.Ü. Fen Bilimleri Dergisi*, 18(2), 273–288.